

Аналітична записка
з питань порівняльного законодавства щодо врегулювання
призначення законного представника дитини
у державах-членах ЄС та США*

Анотація. В аналітичній записці представлено результати аналізу законодавства держав-членів Європейського Союзу (далі – ЄС), зокрема Чехії, Польщі, Латвії, Литви, Естонії, Словаччини, Хорватії, а також США, з питань призначення законного представника дитині-сироті, дитині, яка залишилася без батьківського піклування. Окреслено основні аспекти процедури призначення законних представників дитини. Акцентовано увагу щодо вимог до осіб, які можуть бути законними представниками дитини; до повноважень органів, які призначають законних представників дитини; строки, на які може бути призначений законний представник.

В аналітичній записці не надається порівняльний аналіз із законодавством України. Автором звернення визначена потреба в закордонному досвіді.

Ключові слова: дитина, дитина-сирота, законний представник, опікун, сімейний суд, примусове вилучення дитини.

Вступ

Основним правом дитини є право на виховання і зростання в сім'ї. Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) у Загальній декларації прав людини¹ проголосила, що діти мають право на особливе піклування й допомогу. У преамбулі Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року, схваленої резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року², зазначено, що держави-учасниці цієї Конвенції визнають, що дитині для повного та гармонійного розвитку її особи необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові і розуміння та беруть до уваги, що «дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони та піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження»³. У положеннях Загальної декларації прав людини проголошено, що найкраще забезпечення інтересів дитини має бути керівним принципом для тих, хто несе відповідальність за дитину. Насамперед таку відповідальність несуть її батьки. Якщо дитина позбавлена природного захисту з боку батьків (з різних причин, зокрема через відсутність даних про батьків або грубу недбалість батьків про дитину), держава зобов'язана забезпечити таке піклування. Цей принцип знайшов відображення в конституціях держав і в спеціальних законах.

Сім'ї, як першочерговому середовищу зростання та становлення дітей, надається відповідний захист і сприяння для забезпечення прав дитини. У цьому контексті поняття «батьківська відповідальність» охоплює всі права та обов'язки батьків щодо дитини та її майна.

---

¹ Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

² Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

³ Декларація прав дитини : прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text

Хоча концепція «батьківської відповідальності» варіюється в державах-членах ЄС, зазвичай, до її змісту включається опіка і піклування, зокрема законне представництво дитини⁴. Інститути опіки та піклування є однією з ключових складників системи захисту дітей, позбавлених батьківського піклування, інтереси яких не можуть бути представлені батьками.

Основна частина

Кожна держава-член ЄС має національну систему захисту дітей, основним завданням якої є забезпечення прав та інтересів дітей, позбавлених батьківського піклування. Ця система гарантує найкращі інтереси, здійснює юридичне представництво і, в більш загальному сенсі, сприяє благополуччю дітей, коли батьки не можуть або не бажають це робити або їм було перешкоджено це зробити, відповідно до статті 20 Конвенції про права дитини. Ця система гарантує, забезпечує юридичне представництво, а також сприяє її добробуту в разі, коли батьки не можуть, не хочуть або їм перешкоджено виконувати свої обов'язки, згідно зі статтею 20 Конвенції ООН про права дитини⁵.

Законне представництво дитини в *Естонії* регулюється положеннями таких законів: Про сім'ю (PKS)⁶, Цивільний процесуальний кодекс (TsMS)⁷, Про охорону дитинства (LasteKS)⁸, Про соціальне забезпечення (SHS)⁹; Цивільний кодекс (TsÜS)¹⁰ та інших.

Законним представником дитини¹¹, відповідно до Закону PKS, є той з батьків, хто несе батьківську відповідальність. Якщо батьки мають спільну опіку над дитиною (батьківська опіка¹²), вони мають рівні права на її представництво. Однак, норми Закону передбачають одноосібне представництво дитини у випадках, коли: особа має одноосібну опіку над дитиною; одному з батьків таке право надано за рішенням суду (якщо батьки, здійснюючи спільне піклування, не можуть дійти згоди щодо питання); спільне волевиявлення батьків призведе до затримки реалізації прав дитини або забезпечення її найкращих інтересів.

Згідно з положеннями Закону PKS, якщо батьки дитини позбавлені права на її представництво або якщо походження дитини не може бути встановлено, за рішенням суду призначається опікун/опікуни дитини. Опікун також призначається у випадках, коли право особи (батька або матері) на представництво дитини (повністю або частково) припинено через обмежену дієздатність. Крім того, якщо батьки не можуть піклуватися про фінансові

⁴Parental responsibility – child custody and contact rights. URL: https://e-justice.europa.eu/302/EN/parental_responsibility_child_custody_and_contact_rights

⁵ Régimes de tutelle pour les enfants privés de soins parentaux dans l'Union européenne - Résumé URL: <https://fra.europa.eu/fr/publication/2018/regimes-de-tutelle-pour-les-enfants-privés-de-soins-parentaux-dans-lunion>

⁶ Perekonnaseadus. Riigi Teataja. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13330603>

⁷ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Riigi Teataja. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/119032019022>

⁸ Lastekaitseadus. Riigi Teataja. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/LasteKS>

⁹ Sotsiaalhoolekande seadus. Riigi Teataja. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/113032019155>

¹⁰ Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Riigi Teataja. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/120062022033>

¹¹ Кожна особа віком до 18 років вважається дитиною. Якщо вік особи невідомий і є підстави вважати, що їй ще не виповнилося 18 років, особа вважається дитиною, доки не буде доведено протилежне. Lastekaitseadus. Riigi Teataja. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/LasteKS>

¹² Батьківська опіка включає право піклуватися про особу дитини («особиста опіка») та право піклуватися про майно дитини («майнова опіка»), а також право вирішувати інші питання, що стосуються дитини (частина друга статті 116 Закону PKS). URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13330603>

інтереси дитини через стан здоров'я або перебування в іноземній державі, призначається спеціальний опікун, наприклад, для управління майном.

Опікун може бути призначений і до народження дитини, якщо є підстави припустити, що після народження дитині буде потрібен опікун (наприклад, народження дитини недієздатною особою).

Суд може призначити кілька опікунів, які мають спільне право представництва дитини. При цьому суд може визначити обов'язки кожного опікуна та обсяг права представництва. Опікун є законним представником такої дитини в межах, встановлених рішенням суду. Передача обов'язків опікуна третій особі забороняється.

Суд приймає рішення про встановлення опіки на підставі заяви відповідного органу місцевого самоврядування або зацікавленої особи. Для підбору кандидатів опікунів суд звертається до відповідного органу місцевого самоврядування. Опіка, як правило, здійснюється безоплатно. Однак суд може присудити гонорар опікуну за виконання його обов'язків, якщо це є розумним з огляду на майновий стан особи, яка перебуває під опікою, та відносини між сторонами.

Опікуном, за її згодою, може бути призначена фізична або юридична особа. Фізичним опікуном може бути повнолітня особа з повною дієздатністю, яка не була позбавлена батьківських прав повністю або частково і яка раніше не порушувала обов'язків опікуна. Опікуном не може бути працівник закладу охорони здоров'я або соціального забезпечення, де перебуває дитина. При виборі особи опікуна для дитини враховуються такі фактори: особисті якості такої кандидатури; її матеріальне становище та здатність виконувати обов'язки опікуна; очікувана воля батьків; стосунки особи з дитиною; безперервність навчання та виховання дитини; національне, релігійне, культурне та мовне походження дитини.

Юридична особа може бути призначена опікуном дитини, якщо не вдається знайти відповідну фізичну особу для цієї ролі або якщо батьки передбачили юридичну особу як опікуна у заповіті чи договорі про спадкування. Заклад охорони здоров'я, соціального забезпечення або освіти, де перебуває дитина, не може бути призначений опікуном.

Закон PKS надає можливість батькам призначити (у заповіті або договорі про спадкування) опікуна для своєї дитини або виключити конкретних осіб з кола опікунів.

До призначення судом опікуна його обов'язки виконує відповідний орган місцевого самоврядування за місцем проживання дитини, внесеним до реєстру населення¹³. У разі відсутності відповідної фізичної або юридичної особи для їх призначення опікуном, суд призначає опікуном такої дитини орган місцевого самоврядування. Якщо дитина є сиротою або примусово вилучена у батьків за рішенням органу місцевого самоврядування, вона влаштовується до прийомної

---

¹³Реєстр населення – це база даних, яка збирає основні персональні дані громадян Естонії, громадян Європейського Союзу, які зареєструвалися в Естонії, та іноземців, які отримали дозвіл на проживання або право на проживання в Естонії. Забезпечення функціонування та ведення належить до повноважень Міністерства внутрішніх справ. Адміністратором реєстру є Центр інформаційних технологій та розвитку. URL: <https://www.rahvastikuregister.ee/>

сім'ї¹⁴ або дитячого будинку сімейного типу¹⁵ на виховання. Орган місцевого самоврядування не може бути призначений опікуном за заповітом або договором про спадкування і, відповідно, усунений зазначеними документами від опіки.

Влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, або дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, відповідно до положень Закону SHS є послугою замісної опіки. Замісна опіка – це соціальна послуга, організована органом місцевого самоврядування, метою якої є забезпечення добробуту і прав дитини в довгостроковій або короткостроковій перспективі. Вона включає надання дитині умов життя, подібних до сімейних, для задоволення її основних потреб, створення безпечного життєвого середовища, сприятливого для розвитку, а також підготовку дитини до дорослого життя.

Замісна опіка може бути інституційною (приймна сім'я, дитячий будинок сімейного типу) або сімейною (опіка чи патронат). Положеннями Закону SHS передбачено надання послуг притулку (тимчасове місце проживання дитини). Метою такої послуги є забезпечення безпечного середовища й надання первинної допомоги дитині.

Довгострокова послуга замісної опіки надається до досягнення дитиною 18-річного віку у випадках, якщо: батьки дитини померли; батькам призначено опікуна у зв'язку із недієздатністю; батьківські права на опіку над дитиною були призупинені, обмежені або повністю позбавлені; дитина розлучена з батьками. Короткострокова послуга (патронат) надається за згодою одного з батьків або фізичної особи, яка є опікуном дитини, безперервно до 90 днів (наприклад, у разі перебування батьків на лікуванні, слідчому ізоляторі тощо).

Законодавством передбачено випадки функціонування «сім'ї кризового догляду», для надання дитині, яка тимчасово розлучена з сім'єю, безпечного місця перебування (до 90 днів) в сімейному оточенні, поки не буде з'ясовано її майбутнє довгострокове місце проживання.

У *Словаччині*, відповідно до Закону про сім'ю та про внесення змін до деяких законів (далі – Закон 36/2005)¹⁶ до батьківських прав та обов'язків належить: постійне і послідовне піклування про виховання, здоров'я, харчування та всебічний розвиток дитини¹⁷; представництво її інтересів; управління її майном. У судових справах, які можуть призвести до конфлікту інтересів між батьками та дитиною або дітьми, яких представляє один із батьків, суд призначає дитині опікуна («конфліктний опікун»), який представляє її інтереси в процесі або в певному правочині.

---

¹⁴ Приймна сім'я – сім'я, яка виховує дитину, народжену іншими батьками, у своїй власній сім'ї на короткостроковій або довгостроковій основі за договором з місцевим органом влади, який виступає законним представником дитини. Сім'я не є ні опікуном, ні усиновлювачем дитини, а забезпечує догляд такої дитини і отримує фінансову та натуральну підтримку. URL: <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/uudised/kuidas-pakkuda-peret-vajavale-lapsele-kodu-ja-armastust-ning-kuidas-riik-sind-seejuures>

¹⁵ Дитячий будинок сімейного типу – це місце проживання дитини, де про неї піклуються до трьох батьків-вихователів. У такій сім'ї може виховуватися до шести дітей. URL: Там само.

¹⁶ Zákon o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov z 19. januára 2005 URL: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/36/>

¹⁷ Дитиною вважається особа до 18 років. Občiansky zákonník. URL: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1964/40/#paragraf-9>

Якщо обоє батьків дитини померли, позбавлені батьківських прав та обов'язків, тимчасово відсторонені від виконання батьківських прав та обов'язків або не мають повної дієздатності, суд призначає такій дитині опікуна. Відповідно до Закону № 36/2005, опікун не зобов'язаний особисто піклуватися про дитину, але він повинен здійснювати нагляд за обсягом і способом догляду, що надається дитині. У разі здійснення опікуном особистого догляду за дитиною, він має право на матеріальну допомогу. Якщо батьки дитини живі й це не суперечить інтересам дитини, суд призначає опікуном, зокрема особу, запропоновану батьками, які були позбавлені батьківських прав та обов'язків. У разі відсутності такої особи/осіб, суд призначає опікуном відповідний орган місцевого самоврядування, а у випадку «неповнолітньої особи без супроводу»¹⁸ – відповідний орган соціального забезпечення¹⁹. Окрім того, відповідні органи місцевого самоврядування та соціального забезпечення виконують обов'язки (невідкладні дії в інтересах дитини) опікуна («конфліктного опікуна») до моменту призначення опікуна для дитини або до моменту, коли призначений опікун розпочне виконання своїх обов'язків.

У рішенні про призначення опікуна суд визначає конкретний обсяг майна, яким буде управляти опікун, порядок розпорядження ним, а також строки, в які опікун зобов'язаний подавати до суду звіти про розпорядження майном дитини (має містити відомості про доходи, інвестиції, а також про мету та розмір витрат і доходів, пов'язаних з майном) та стан піклування про дитину (має містити, зокрема, інформацію про стан її здоров'я, освіти та особливі потреби дитини). Опікун несе відповідальність за належне виконання своїх обов'язків. Рішення опікуна щодо будь-якого суттєвого питання, яке стосується дитини, потребує схвалення суду. Суд здійснює постійний контроль за тим, як здійснюється опіка та піклування, і не рідше двох разів на рік у співпраці з органом місцевого самоврядування та органом соціального захисту населення оцінює діяльність опікуна. При припиненні опіки опікун зобов'язаний подати до суду остаточний звіт про управління майном дитини не пізніше двох місяців з дня припинення опіки.

У випадках, коли батьки не здійснюють або не можуть забезпечити особистий догляд за дитиною, за рішенням суду, може бути встановлений замінний догляд – комплекс спеціально організованих, взаємопов'язаних і взаємозалежних тимчасових заходів, що замінюють особистий догляд батьків за дитиною.

Суд призначає відповідний орган соціального забезпечення опікуном, зокрема з метою надання згоди на усиновлення дитини, якщо батьки: протягом не менш як шести місяців не виявляли дійсного інтересу до дитини, зокрема, не відвідували її під час надання дитині замінного догляду; не виконували систематично та добровільно своїх обов'язків щодо утримання дитини та не

---

¹⁸ Неповнолітньою особою без супроводу є дитина, яка не є громадянином Словацької Республіки та перебуває на території Словацької Республіки без супроводу одного з батьків або іншої повнолітньої фізичної особи, якій довірено особисте піклування про дитину. Закон № 305/2005. URL: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/305/20240801#>

¹⁹ Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov z 25. mája 2005. URL: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/305/20240801#>

докладали зусиль для зміни своїх сімейних та соціальних обставин таким чином, щоб мати можливість особисто здійснювати догляд за дитиною (винятком є позбавлення батьків можливості виявляти інтерес через поважну причину); не виявляли жодного інтересу до дитини протягом щонайменше двох місяців після народження дитини (винятком є серйозні перешкоди, що заважали батькам виявляти інтерес); заздалегідь надали згоду на усиновлення.

Замінний догляд може передбачати доручення дитини під особистий догляд фізичній особі, яка не є одним із батьків; догляд у прийомній сім'ї; інституційний догляд. Дитина передається під особистий догляд лише тій фізичній особі (перевага надається родичам дитини), яка: постійно проживає на території Словаччини; має повну дієздатність; здатна забезпечити належні умови для проживання дитини; має стан здоров'я, особистісні та моральні якості, спосіб життя якої (зокрема осіб, що проживають разом з нею) гарантують забезпечення інтересів дитини. Батьки дитини здійснюють права та обов'язки, що випливають з батьківських прав та обов'язків, лише в частині, що не належить особі, якій дитина була довірена під особисте піклування. Розв'язуючи питання про доручення дитини під особистий догляд, суд визначає розмір аліментного обов'язку батьків або інших фізичних осіб, які зобов'язані утримувати дитину. Особистий догляд припиняється у разі: досягнення дитиною повноліття; смерті дитини або особи, яка забезпечує особистий догляд; за рішенням суду що набрало законної сили, про припинення підстави доручення дитини під особистий догляд, про скасування замінного догляду тощо; розірвання шлюбу подружжя, якому дитина була довірена на спільний особистий догляд.

Патронатним вихователем (приймна сім'я) за рішенням суду може стати лише фізична особа, яка зареєстрована в списку претендентів на прийомну сім'ю, має постійне місце проживання на території Словаччини та відповідає таким вимогам: повна дієздатність; наявність належних умов для проживання дитини; стан здоров'я, особисті та моральні якості, а також спосіб життя (зокрема осіб, що проживають разом) гарантують забезпечення інтересів дитини. При передачі дитини на виховання одному з подружжя необхідна письмова згода другого з подружжя. Згода не потрібна, якщо подружжя не проживає разом, якщо другий з подружжя не володіє повною дієздатністю або якщо отримання згоди пов'язане з важкоподоланою перешкодою. Під час проживання дитини у прийомній сім'ї батьки дитини здійснюють свої батьківські права та обов'язки лише в частині, що не належить до патронатного вихователя, а також аліментні обов'язки в розмірі, визначеному судом (протягом періоду перебування на вихованні у прийомній сім'ї, але не пізніше досягнення дитиною повноліття, шляхом перерахування аліментів до Управління праці, соціальних питань та сім'ї).

Суд спільно з відповідним органом соціального забезпечення не рідше одного разу на шість місяців оцінює результативність патронатного виховання, зокрема якість догляду за дитиною, яка перебуває в прийомній сім'ї, та можливість батьків здійснювати особистий догляд за дитиною. Надання послуг прийомної сім'ї закінчуються: після досягнення дитиною повноліття; у разі смерті дитини або патронатного вихователя; у разі усиновлення дитини або відбування нею покарання у вигляді позбавлення волі; за рішенням суду; при

розірванні шлюбу подружжя, яким на спільне патронатне виховання передана дитина. Умови надання матеріальної допомоги прийомній сім'ї та її розмір регулюються Законом про внески на підтримку замісного догляду за дитиною²⁰.

При прийнятті судом рішення про влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, перевага надається особистому догляду та прийомній сім'ї, а не інституційному догляду. Суд приймає рішення про передачу дитини в інституційний заклад лише в тому випадку, якщо неможливо передати дитину під особистий догляд або прийомну сім'ю, вихованню дитини загрожує серйозна небезпека; батьки дитини позбавлені батьківських прав тощо.

У *Хорватії* відносини у сфері захисту прав та інтересів дитини, зокрема щодо її законного представництва, регулюються положеннями Закону про сім'ю²¹. Відповідно до цього Закону батьки здійснюють батьківське піклування про дитину (особа до 18 років) на рівних засадах, спільно і за взаємною згодою. Батьки не можуть відмовитися від права на батьківське піклування. Батьківське піклування складається з обов'язків і прав батьків, спрямованих на захист і заохочення особистих (здоров'я, розвиток, догляд і захист, виховання та освіта, реалізація особистих відносин, визначення місця проживання дитини) і майнових прав (розпорядження майном дитини) для забезпечення благополуччя дитини, а також включає право та обов'язок представляти особисті та майнові права та інтереси дитини.

Якщо батьки не проживають разом постійно, вони зобов'язані здійснювати батьківське піклування за взаємною згодою або Планом спільного батьківського піклування (письмова угода між батьками, якою детально регулюються: місце та адреса проживання дитини; час, який дитина проводитиме з кожним із батьків; спосіб обміну інформацією щодо надання згоди під час прийняття важливих для дитини рішень тощо; розмір аліментів як обов'язок того з батьків, з ким дитина не проживає, а також спосіб вирішення майбутніх спірних питань), що підтверджується рішенням суду загальної територіальної юрисдикції.

Обоє батьків за їх згодою або той з батьків, хто має одноосібну опіку над дитиною, можуть тимчасово доручити здійснення батьківського піклування про дитину (частково або в повному обсязі) особі (за її згодою), яка відповідає умовам, які встановлені законом для опікуна. Відповідно до Закону про сім'ю, опікуном дитини не може бути: недієздатна особа; особа позбавлена права на батьківське піклування; якщо інтереси такої особи суперечать інтересам дитини; особа від якої, враховуючи її поведінку, особливості та стосунки з підопічним, не можна очікувати належного виконання обов'язків опікуна. Якщо догляд за дитиною доручено на термін понад тридцять днів, заява батьків повинна бути завірена нотаріусом (наприклад, у зв'язку з лікуванням батьків у стаціонарі, важкою хворобою батьків, виїздом батьків за кордон тощо).

²⁰ Zákon o príspevkoch na podporu náhradnej starostlivosti o dieťa zo 14. decembra 2005. URL: <https://www.slovlex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/627/>

²¹ Obiteljski Zakon. Narodne novine. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_09_103_1992.html

Опіка є формою захисту дитини, позбавленої батьківського піклування і яка не може захистити свої права та інтереси. Опіка замінює батьківське піклування і припиняється у разі смерті підопічного або закінченням обставин, що стали причиною встановлення опіки над дитиною.

Опіка над дитиною встановлюється якщо батьки: померли, зникли безвісти, невідомі або перебувають невідомо де принаймні один місяць; позбавлені права на батьківське піклування; позбавлені дієздатності в частині, що перешкоджає здійсненню ними батьківського піклування; є неповнолітніми, які не набули дієздатності шляхом вступу в шлюб; відсутні або не можуть піклуватися про свою дитину, а також не довірили здійснення батьківського піклування особі, яка відповідає вимогам закону щодо опікуна; дали згоду на усиновлення дитини. Окрім того, обов'язки опіки виконує Хорватський інститут соціальної роботи (далі – Інститут)²² під час здійснення процедури усиновлення, а також тимчасового влаштування дитини. Законодавством передбачено інститут «спеціального опікуна» – особи, яка представляє інтереси дитини у всіх провадженнях, у яких існує ймовірність суперечності між інтересами батьків або законних представників та інтересами дитини.

Рішення про встановлення та про закінчення терміну опіки, а також про призначення та звільнення опікуна/опікунів (відповідно до Закону про сім'ю може бути призначений заступник/заступники опікуна) приймає Інститут. Рішення про призначення дитині спеціального опікуна приймається Інститутом у разі: шлюбних спорів і в провадженні щодо оскарження материнства або батьківства; у справах, у яких вирішується питання про батьківське піклування, якщо між сторонами є спір; під час застосування заходів щодо захисту особистих прав дитини та її благополуччя; у процесі прийняття рішення, що замінює згоду на усиновлення; конфлікту інтересів між дитиною та її законним представником у майнових процесах чи спорах, тобто при укладенні певних правочинів; перебування на території Республіки Хорватія без супроводу законного представника дитини іноземного громадянина або дитини без громадянства, а також в інших випадках передбачених Законом про сім'ю. Спеціальним опікуном може бути особа, яка склала адвокатський іспит і працює в Центрі спеціальної опіки²³.

Рішення про призначення опіки передається Інститутом до органів реєстрації актів цивільного стану протягом восьми днів з дати прийняття рішення, а також до органів, що забезпечують ведення земельного кадастру (за місцезнаходженням нерухомої власності підопічного).

Опікун зобов'язаний кожні шість місяців і на вимогу Інституту подавати звіт (письмово або усно під протокол) про свою роботу та про стан майна підопічного. У звіті опікун повинен зазначити, як він піклувався про дитину, її здоров'я, захист прав і благополуччя, а також дані про заходи для самостійного навчання до життя, дані про управління та розпорядження майном підопічного, доходи і витрати. Копію звіту опікун зобов'язаний вручити підопічному, який

²² Hrvatski zavod za socijalni rad. URL: <https://socskrb.hr/>

²³ Zakon o centru za posebno skrbništvo. Narodne novine. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_04_47_947.html

досяг чотирнадцяти років. Інститут зобов'язаний розглянути звіт, зробити про нього відповідний запис, і, якщо необхідно, вжити заходів для захисту благополуччя дитини.

Відповідно до Закону про сім'ю кожен зобов'язаний повідомляти про порушення особистих (фізичне чи психічне насильство, сексуальне насильство, нехтування або недбале ставлення, жорстоке поводження з дитиною чи експлуатація її тощо) і майнових прав дитини в Інститут. З метою захисту особистих прав і благополуччя дитини Інститут вживає таких заходів: терміново вилучає дитину в батьків та тимчасово (до ухвалення рішення судом) влаштовує її до відповідного закладу соціального захисту населення, прийомної сім'ї або до іншої фізичної чи юридичної особи, яка здійснює відповідну діяльність за законодавством; інформує батьків про помилки та упущення у догляді за дитиною; надає професійну допомогу та підтримку по догляду за дитиною; забезпечує інтенсивну професійну допомогу та здійснює нагляд за доглядом за дитиною.

Рішення про термінове вилучення дитини в батьків або в іншої особи, яка піклується про дитину, Інститут приймає в адміністративному порядку. Під час виконання рішення, Інститут може звернутися за допомогою до поліції. Про термінове вилучення дитини Інститут протягом сімдесяти двох годин з моменту вилучення (може тривати не більше як п'ятнадцять днів з дня відібрання дитини) зобов'язаний подати до суду пропозицію про ухвалення рішення в позасудовому порядку²⁴ про тимчасове влаштування дитини до відповідного закладу соціального захисту населення, прийомної сім'ї або до іншої фізичної чи юридичної особи, яка здійснює відповідну діяльність за законодавством. Вжитий захід щодо термінового вилучення дитини в батьків або в іншої особи, яка піклується про дитину, та розміщення її поза сім'єю втрачає силу, якщо Інститутом не направлено відповідну пропозицію до суду протягом встановленого терміну або якщо суд не приймає рішення щодо пропозиції протягом десяти днів з дня відкриття провадження.

З метою захисту особистих прав і благополуччя дитини суд може ухвалити рішення про: тимчасове влаштування дитини до іншої особи (перевага надається родичам дитини), прийомної сім'ї, відповідного закладу соціального захисту населення або до іншої фізичної чи юридичної особи, яка здійснює відповідну діяльність за законодавством; заборону наближення до дитини батьків або іншої особи, яка піклується про дитину; позбавлення права батьків або іншої особи, яка піклується про дитину на проживання з дитиною та передачу її на повсякденний догляд іншій особі, прийомній сім'ї чи закладу соціального захисту населення або до іншої фізичної чи юридичної особи, яка здійснює відповідну діяльність за законодавством; доручення дитини з проблемами поведінки прийомній сім'ї або закладу соціального захисту населення або до іншої фізичної чи юридичної особи, яка здійснює відповідну

---

²⁴ Zakon o izvanparničnom postupku. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_06_59_996.html

діяльність за законодавством для допомоги у вихованні; позбавлення права на батьківське піклування.

Порядок здійснення законного представництва неповнолітньої дитини у *Чехії* врегульовано Цивільним кодексом²⁵ (далі – ЦК). Згідно з нормами ЦК, законний представник – це особа, уповноважена діяти від імені іншої особи, яка не є повністю автономною. До осіб, які не мають повної автономії, належать діти через їхній вік. Законними представниками дитини є її батьки або піклувальники, які уповноваженні здійснювати контроль і захист інтересів та дотримання прав дитини, яку представляють. Законний представник представляє дитину до досягнення нею повноліття (тобто 18 років), тобто набуття дитиною повної дієздатності.

У разі, якщо неповнолітня особа є дитиною-сиротою, дитиною, позбавленою батьківського піклування, або такою, що залишилася без батьківського піклування, суд призначає опікуна. Опікун має всі обов'язки та права батьків щодо дитини, проте не зобов'язаний утримувати дитину. Залежно від особи опікуна, обставин дитини та причин, з яких батьки не виконують свої обов'язки, суд може визначити різний обсяг обов'язків і прав опікуна.

Відповідно до ЦК, якщо це не суперечить інтересам дитини, суд призначає опікуном особу, запропоновану батьками, за умови, що ця особа не відмовляється від опіки. В іншому випадку суд призначає опікуном одну з осіб, пов'язану або близьку дитині або її сім'ї, якщо батьки прямо не виключили таку особу. Якщо така особа відсутня, суд призначає опікуном іншу особу. Тобто, опікуном передусім може бути особа, яку пропонують батьки, потім особи близькі до дитини та її родини, і лише останню чергу – інші відповідальні особи²⁶.

Положення ЦК містять загальні вимоги до опікуна. Опікуном може бути призначена лише цілком самодостатня особа, яка своїм способом життя гарантує, що здатна належним чином виконувати опікунську функцію. Перед призначенням її опікуном суд з'ясовує, чи не суперечить її призначення інтересам дитини²⁷. Опікун повинен надати гарантії належного догляду, проживати на території Чехії та погодитися на особистий догляд дитини. Якщо про дитину особисто піклувався родич або близька особа, суд надає їй перевагу перед іншою особою. Суд може призначити двох осіб опікунами, зазвичай це подружжя. До того, як суд визначить опікуна для дитини, опіку над нею здійснює орган соціально-правового захисту дітей як державний опікун.

Опіка починається з моменту призначення опікуна та припиняється, якщо хоча б один з батьків відновлює батьківську відповідальність або якщо набуває здатності її здійснювати. Опіка над дитиною припиняється також у разі досягнення дитиною повноліття або її усиновлення. Функції опіки припиняються у разі смерті опікуна або за рішенням суду про звільнення опікуна від виконання обов'язків або усунення від виконання таких обов'язків. Опікун несе

²⁵Zákon občanský zákoník. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

²⁶Zákonný zástupce dítěte. URL: <https://portal.gov.cz/rozcestniky/zakonny-zastupce-ditete-RZC-2>

²⁷ Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо врегулювання питання призначення опікуна дитині за законодавством держав-членів ЄС. Дослідницька служба Верховної Ради України. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32662.pdf>

відповідальність за належне виконання своїх функцій і перебуває під постійним наглядом суду. Суд відстороняє опікуна, який порушує свої опікунські обов'язки. Суд розглядає питання про відсторонення опікуна, якщо встановить причини, з яких опікун не може продовжувати виконувати свої функції.

Законодавством передбачено низку заходів щодо влаштування дитини, яка залишилася без супроводу батьків або примусово вилучена в батьків. Суд може передати дитину на піклування іншій особі (опіка, піклування, усиновлення) або може постановити попередній захід²⁸, на підставі якого дитину поміщають на необхідний строк у заклад для дітей (наприклад, FOD Klokánek²⁹) або в освітній заклад (діагностичний заклад для дітей або молоді), а також до медичної установи (дитячі заклади, дитячі центри – для дітей віком до трьох років)³⁰.

У **Польщі** регулювання відносин законного представництва неповнолітньої дитини здійснюється відповідно до загальних засад цивільного і сімейного законодавства. Згідно з положеннями Цивільного кодексу³¹, законним представником є фізична особа, яка на підставі акту або рішення суду вчиняє юридичні дії від імені іншої особи. Законними представниками можуть бути фізичні особи з повною дієздатністю. Законодавством визначено, що батьки є законними представниками дитини, яка перебуває під їх піклуванням. Якщо дитина перебуває під опікою обох батьків, законним представником дитини може бути кожен з них самостійно. Право на одноосібне представництво дитини виникає на підставі рішення суду. Це також може стосуватися випадків розв'язання питання про позбавлення батьківських прав або призначення опікуна для дитини, батьки якої померли або невідомі³². Суд з питань опіки призначає опікуна для представництва дитини.

Відповідно до Кодексу про сім'ю та опіку, законними представниками неповнолітньої дитини є: батьки дитини; опікун (за рішенням суду); куратор (за рішенням суду); один із подружжя (оскільки кожен з них має право представляти неповнолітнього); учасники цивільного товариства. Опікуном неповнолітнього може бути особа, яку визначають батько чи мати, якщо вони не були позбавлені батьківських прав. В інших випадках перевага надається особам з-поміж родичів або інших близьких осіб дитини. У разі відсутності таких осіб, суд з питань опіки доручає опіку над неповнолітньою дитиною відповідному організаційному підрозділу соціальної допомоги або громадській організації, відповідальній за піклування про неповнолітніх.

Законними представниками усиновленої дитини є батьки-усиновителі. Якщо виникає необхідність встановлення опіки над неповнолітньою особою, переданою на піклування, суд визначає опікунів таким чином:

- якщо дитина влаштована до прийомної сім'ї – опікування покладається на батьків-вихователів.

²⁸ Občanský soudní řád č. 99/1963 Sb. URL: <https://www.kurzy.cz/zakony/99-1963-obcansky-soudni-rad/hlava-2/>

²⁹ FOD Klokánek - неурядова, неприбуткова організація, яка надає допомогу дітям і має завдання здійснювати соціально-правовий захист дітей. URL: <https://www.fod.cz/>

³⁰ Odebrání dítěte. URL: <https://sancedetem.cz/odebrani-ditete>

³¹ Kodeks cywilny. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-cywilny-16785996>

³² Kodeks rodzinny i opiekuńczy. URL: <https://arslege.pl/kodeks-rodzinny-i-opiekunczy/k2/s101/>

- якщо дитина влаштована до сімейного дитячого будинку – опікування покладається на осіб, які утримують цей будинок.
- якщо дитина влаштована до дитячого закладу сімейного типу – опікування покладається на осіб, які утримують цей заклад.
- якщо дитина влаштована до закладу опіки та виховання, соціалізації, спеціалізовано-терапевтичного, інтервенційного або регіонального лікувального закладу – опікування покладається на найближчих родичів дитини. Це рішення повинно бути виконане протягом 7 днів з моменту набрання законної сили рішення про позбавлення батьківських прав.

Законний представник повинен володіти повною дієздатністю і правоздатністю. Ним не може бути особа, яка в минулому була позбавлена батьківських прав або була засуджена за вчинення насильницького злочину, мала заборону займатися діяльністю, пов'язаною з лікуванням чи доглядом. Законне представництво дитини припиняється з моменту досягнення нею повноліття або з моменту поновлення батьківських прав її батьків.

Влаштування дитини, яка залишилася без супроводу батьків або була примусово вилучена в батьків, регулюються нормами Цивільного процесуального кодексу³³, Кодексу про сім'ю та опіку, положеннями законів Про протидію домашньому насильству³⁴, Про підтримку сім'ї та прийомну сім'ю³⁵ тощо. Відібрання дитини в батьків найчастіше відбувається у кризових ситуаціях, коли безпека неповнолітньої особи знаходиться під прямою загрозою й немає родича, який міг би піклуватися про неї. Якщо дитину забирають, її поміщають до Центру екстреної медичної допомоги, а її подальшу долю вирішує суд з питань опіки, до якого приймаючий орган надсилає запит про подальші дії. У зв'язку з тим, що справа про відібрання дитини є невідкладною, суд виносить рішення протягом кількох днів у закритому засіданні, постановивши ухвалу про забезпечення відібрання дитини в батьків³⁶. Законодавством передбачено й інші заходи щодо влаштування дитини, яка залишилася без супроводу батьків. У більшості випадків дитина, яка залишилася без піклування, буде охоплена системою прийомної сім'ї або інституційної форми опіки (наприклад, заклад соціалізації).

Відповідно до положень статей 177, 178, 186, 223 Цивільного закону *Латвійської Республіки* (далі – ЦЗ)³⁷ дитина до досягнення нею повноліття перебуває під опікою батьків, які є її природними опікунами. Якщо у свідоцтві про народження містяться відомості про обох батьків, то батько і мати є природними опікунами своєї дитини, тобто законними представниками дитини

³³ Kodeks postępowania cywilnego. URL: <https://lexlege.pl/kodeks-postepowania-cywilnego/>

³⁴ Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy domowej. URL: <https://lexlege.pl/ustawa-o-przeciwdzialaniu-przemocy-domowej/>

³⁵ Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. URL: <https://lexlege.pl/ustawa-o-wspieraniu-rodziny-i-systemie-pieczy-zastepczej/rozdzial-1-przepisy-ogolne/6259/>

³⁶ Procedura Odebrania Dziecka. URL: https://www.rops-bialystok.pl/ppwr/?page_id=37

³⁷ LATVIJAS REPUBLIKAS LIKUMS. Civillikums. Pieņemts: 28.01.1937. Stājas spēkā: 01.09.1992. URL.: <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums;>

Par pilnvarojumu pārstāvēt bērnu. URL: https://www.bac.gov.lv/lv/par-pilnvarojumu-parstavet-bernu?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F;

на праві опіки. Батьки, які проживають разом, представляють дитину в її особистих і майнових відносинах спільно (спільне представництво).

Відповідні положення містяться у частині третій статті 24 Закону Про захист прав дитини³⁸ (далі – Закон), згідно з якими батьки є природними опікунами (законними представниками) дитини. Їхній обов'язок – захищати права та охоронювані законом інтереси дитини. Процесуальні права фізичної особи, яка не досягла 15 років, здійснюється її законними представниками (статті 21 Закону Про адміністративне судочинство³⁹).

У разі окремого проживання батьків спільне представництво триває за умови, якщо обидва батьки домовилися про це. Один з батьків одноособово представляє дитину в її особистих і майнових відносинах у таких випадках:

- якщо другий з батьків не досяг повноліття, за винятком випадку, коли він вступив у шлюб;
- якщо другий з батьків помер;
- якщо це встановлено угодою або рішенням суду, крім випадків, коли відповідно до закону в особистих відносинах дитину представляють обоє батьків.

Законне представництво дитини припиняється лише у виняткових випадках, коли обидва батьки чи один з них з об'єктивних і поважних причин не можуть представляти законні інтереси дитини. Допускається припинення чи позбавлення права опіки батьків у разі вилучення дитини із сім'ї. Підстави вилучення передбачені ЦЗ, Законом (статті 27, 28) та Законом Про сирітські суди (стаття 22)⁴⁰. Дитина може бути вилучена із сім'ї, якщо: життю, здоров'ю чи розвитку дитини загрожує серйозна небезпека внаслідок насильства або є обґрунтовані підозри щодо насильства щодо дитини, а також у зв'язку з відсутністю догляду чи домашніх умов (соціального середовища); дитина створює серйозну загрозу своєму здоров'ю або розвитку внаслідок вживання алкоголю, наркотичних або токсичних речовин; дитина вчинила кримінальне правопорушення. Вилучення із сім'ї також відбувається, якщо неможливо запобігти несприятливим умовам для розвитку дитини, залишаючи її у сім'ї.

Діти-сироти та діти, які залишилися без піклування обох батьків, а саме: діти, батьки яких невідомі, зникли безвісти або не можуть здійснювати піклування внаслідок тривалої хвороби, права яких на опіку припинено чи відібрано у судовому порядку, передаються під опіку (піклування) опікунів (піклувальників), у патронатну, прийомну сім'ю, до дитячих будинків інтернатного типу чи можуть бути усиновлені. Водночас порядок призначення законних представників дитини залежить від форми влаштування дитини: усиновлення, тимчасова чи постійна опіка (піклування).

Відповідно до положень статті 173 ЦЗ у разі усиновлення, дитина та її нащадки набувають правового статусу дитини, народженої у шлюбі, щодо

³⁸ Bērnu tiesību aizsardzības likums. Pieņemts: 19.06.1998. Stājas spēkā: 22.07.1998. URL: <https://likumi.lv/ta/id/49096-bernu-tiesibu-aizsardzibas-likums>

³⁹ Administratīvā procesa likums. Pieņemts: 25.10.2001. Stājas spēkā: 01.02.2004. URL: <https://likumi.lv/ta/id/55567-administrativa-procesa-likums>

⁴⁰ Bāriņtiesu likums. Pieņemts: 22.06.2006. Stājas spēkā: 01.01.2007. URL: <https://likumi.lv/ta/id/139369-barintiesu-likums>

усиновлювача та його родичів як в особистих, так і в майнових відносинах. Усиновителі набувають прав рідних батьків дитини, зокрема щодо законного представництва особистих і майнових інтересів дитини.

У випадках ухвалення судового рішення, укладання відповідних угод, договорів чи рішення органів внутрішніх справ (при вилученні дитини до ухвалення судового рішення) про тимчасове влаштування дитини у сім'ю, де термін її перебування не може перевищувати дванадцяти місяців (кризова прийомна сім'я або патронатна сім'я), захист та представництво її особистих та майнових прав здійснює суд у справах сиріт. Згідно з Правилами патронатного виховання⁴¹, суд у справах сиріт, оцінивши інтереси дитини, вміння та знання прийомної сім'ї чи спеціалізованої прийомної сім'ї, може доручити такій сім'ї представництво особистих і майнових інтересів і прав дитини. Це не звільняє суд у справах сиріт від відповідальності за захист інтересів і прав дитини.

Постійна опіка над дитиною, згідно з положеннями статті 239 ЦЗ, встановлюється за рішенням суду у справах сиріт за заявою особи та за оцінки відповідності такої особи обов'язкам опікуна. Батьки мають право у заповітах призначити своїм дітям опікунів, які затверджуються судом. Першочергове право на опікунство мають найближчі родичі дитини-сироти чи дитини, яка залишилась без батьківського піклування.

У разі відсутності в дитини дієздатних родичів або якщо ті, які дієздатні не можуть взяти на себе опіку, а також якщо дитина взагалі не має родичів, опікуни призначаються з-поміж інших осіб (стаття 236 ЦЗ). Опікун діє самостійно в усіх справах свого підопічного й веде їх на правах власника.

Відповідно до Закону Про сирітські суди, Положення про Державну інспекцію з питань захисту прав дитини⁴² та Регламенту сирітського суду⁴³ діяльність опікунів перебуває під наглядом та контролем держави. Зокрема, суд не рідше одного разу на рік перевіряє діяльність опікуна (піклувальника) та з'ясовує його думку щодо управління майном, а також думку особи, яка перебуває під опікою, щодо взаємовідносин з опікуном та особами, які проживають сім'єю. Розпорядження майном дитини, яка перебуває під опікою, здійснюється за погодженням чи з дозволу суду.

У *Литві* представництво дитини є невід'ємною частиною батьківської влади⁴⁴. Стаття 38 Конституції⁴⁵ визначає право і обов'язок батьків виховувати своїх дітей добросовісними людьми та лояльними громадянами, підтримувати їх до повноліття.

---

⁴¹ Audžuģimenes noteikumi. Ministru kabineta noteikumi № 354. Rīgā 2018. gada 26. Jūnijā. URL: <https://likumi.lv/ta/id/300005-audzugimenes-noteikumi>;

Bāriņtiesa ir bērna likumiskais pārstāvis audžuģimēnē. URL: <https://lvportals.lv/e-konsultacijas/17986-barintiesa-ir-berna-likumiskais-parstavis-audzugimene-2019>

⁴² Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas nolikums. Ministru kabineta noteikumi № 611. Rīgā 2021. gada 7. septembrī. URL: <https://likumi.lv/ta/id/325955-valsts-bernu-tiesibu-aizsardzibas-inspekcijas-nolikums>

⁴³ Bāriņtiesas darbības noteikumi. Ministru kabineta noteikumi № 1037. Rīgā 2006.gada 19.decembrī. URL.: <https://likumi.lv/ta/id/150736-barintiesas-darbibas-noteikumi>

⁴⁴ Teisininkas Ramūnas Aušrotas. Vaiko atstovavimas: kaip jį teisingai suprasti?. URL.: <https://atvirigyvenimui.lt/teisininkas-ramunas-ausrotas-vaiko-atstovavimas-kaip-ji-teisingai-suprasti/>

⁴⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucijos. (Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendumu). URL.: <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>

Відповідно до Цивільного кодексу⁴⁶ батьки є законними представниками своїх неповнолітніх дітей. Законом «Про основи захисту прав дитини»⁴⁷ (далі – Закон) встановлено, що батьки дитини або інші її представники мають право та обов'язок представляти свою дитину без окремої довіреності та отримувати інформацію, що стосується їхньої дитини, брати участь і бути вислуханими у прийнятті рішень, що стосуються їхньої дитини, окрім випадків, коли це обмежено законом. Батьки або інші законні представники дитини повинні розв'язувати всі питання, що стосуються дитини, за взаємною згодою. Якщо виникають розбіжності (конфлікти), які вони не можуть розв'язати самостійно, вони мають звернутися за первинною правовою допомогою, організованою і наданою муніципалітетом (Закон Про гарантовану державою правову допомогу)⁴⁸. Батьки або інші законні представники дитини при прийнятті будь-якого рішення, що стосується дитини, керуються тим, що є найкращим для дитини, вислухавши та врахувавши думку дитини, оцінивши вік та зрілість дитини, якщо це не суперечить інтересам дитини.

Положеннями статей 36 – 36⁴ Закону передбачені випадки передачі законного представництва дитини державі: залишення дитини без піклування батьків (батьки дитини невідомі, померли, пропали безвісти); відібрання дитини у представників відповідно до закону (до призначення опікуна (піклувальника); існування конфлікту інтересів між дитиною та батьками чи одним із батьків і за рішенням суду Державна служба захисту прав дитини та усиновлення (далі – Служба) виконує функції законного представника⁴⁹. У цих випадках Державна служба з питань захисту прав дитини та усиновлення або уповноважений нею територіальний орган після отримання усного, письмового або дистанційного повідомлення про порушення прав дитини не пізніше трьох робочих днів з дня отримання сповіщення, починає перевірку. На повідомлення про реальну та безпосередню загрозу здоров'ю та життю дитини реагують негайно. Служба протягом 3 днів звертається до суду для розв'язання питання по суті: відібрання дитини та встановлення тимчасової опіки (статті 3.262, 3.264 Цивільного кодексу). Заходи тимчасового догляду за дитиною можуть застосовуватися на строк до 30 днів та продовжуються на строк не довше як 12 місяців.

З 1 січня 2020 року батьки або інші представники дитини, у разі поважних причин (лікування, працевлаштування, професійна або волонтерська діяльність за межами Литви тощо), мають право подати заяву до міської адміністрації за місцем свого проживання про встановлення тимчасової опіки (піклування) над дитиною за власним бажанням. Такий тимчасовий догляд за дитиною встановлюється на строк не більше як шість місяців⁵⁰.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas. 000 m. liepos 18 d. № VIII-1864. URL.: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.107687/asr>

⁴⁷ LIETUVOS RESPUBLIKOS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS PAGRINDŲ ĮSTATYMAS. 1996 m. kovo 14 d. № I-1234. URL.: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.26397/asr>

⁴⁸ LIETUVOS RESPUBLIKOS VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS TEISINĖS PAGALBOS ĮSTATYMAS. 2000 m. kovo 28 d. № VIII-1591. URL.: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.98693/asr>

⁴⁹ Dėl Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatų patvirtinimo. LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖ. 2005 m. spalio 20 d. Nr. 1114. URL.: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.264166?jfwid=>

⁵⁰ Vaiko laikinoji priežiūra. URL.: <https://vaikoteises.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/vaiko-teisiu-apsauga/vaiko-teisiu-uztikrinimas/pagalba/vaiko-laikinoji-prieziura/>

Відповідно до Цивільного кодексу Служба є представником дитини, яка залишилася без піклування батьків, до моменту призначення їй опікуна чи піклувальника. Як законний представник, Служба здійснює захист прав та законних інтересів дитини, представляючи їх у державних, комунальних установах, громадських організаціях та інших інституціях⁵¹. Ці повноваження Служба реалізує з моменту винесення судового рішення про відібрання дитини в батьків або інших законних представників до ухвалення судом рішення щодо тимчасового або постійного обмеження батьківських прав, призначення тимчасового чи постійного опікуна, усиновлення дитини або скасування тимчасового обмеження батьківських прав.

Регулювання сімейних відносин у *США* належить до компетенції законодавства штатів. З метою уніфікації цього законодавства прийняті законодавчі акти, серед яких: Уніфікований закон про батьківство⁵², Загальний закон про юрисдикцію щодо опіки над дітьми⁵³ (введений у дію в усіх штатах) тощо. Попри те, що в державі діє 50 законодавчих актів, якими регулюються питання опіки, закони штатів схожі в більшості аспектів. Загалом у законодавстві США закріплено фундаментальне право батьків приймати рішення в інтересах дитини та обов'язок піклуватися про дитину до досягнення нею повноліття (у більшості штатів 18 років) або до її емансипації. Таким чином дитина перебуває під опікою обох батьків. У разі якщо батьки дитини розлучені, суд уповноважений своїм рішенням призначити їй опікуна. Законодавством визначено два типи опіки над дітьми: юридична опіка та фізична опіка. Законна (юридична) опіка встановлюється за тією особою, яка прийматиме рішення щодо освіти дитини, охорони здоров'я та інших важливих питань. Фізична опіка стосується того, де житиме дитина та хто з батьків фізично піклується про потреби дитини⁵⁴.

Для прикладу, розглянемо досвід штату Іллінойс щодо законодавчого регулювання законного представництва дитини, у тому числі дитини сироти та позбавленої батьківського піклування. Призначення опіки над дитиною регулюється Законом штату Іллінойс про спадщину⁵⁵ (далі – Закон). Відповідно до положень Закону, опікуном дитини може бути особа, яка досягла 18 років, має громадянство США, є дієздатною й не має судимості за тяжкий злочин, пов'язаний із заподіянням шкоди дитині чи погрозою їй.

Передбачено три види опіки: повна опіка (довгострокова), резервна опіка, короткострокова опіка (не потребує звернення до суду). Постійний опікун призначається судом у випадках, коли батьки дитини померли; батьки позбавленні батьківських прав; батьки за власним бажанням залишили дитину

---

⁵¹ Dėl Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo. LIETUVOS RESPUBLIKOS SOCIALINĖS APSAUGOS IR DARBO MINISTRAS. 2002 m. balandžio 18 d. № 56 URL.: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.170462/asr>

⁵² Uniform Parentage Act (2017). URL: https://cdn.factcheck.org/UploadedFiles/UPA-2017_Final-Act_2024jan25.pdf

⁵³ UNIFORM CHILD CUSTODY JURISDICTION AND ENFORCEMENT ACT (1997). URL: https://travel.state.gov/content/dam/NEWIPCAAssets/pdfs/uccjea_final_97.pdf

⁵⁴ Pennsylvania Statutes Title 23 Pa.C.S.A. Domestic Relations. URL: <https://codes.findlaw.com/pa/title-23-pacsa-domestic-relations/>

⁵⁵ Illinois Compiled Statutes Chapter 755 – ESTATES 755 ILCS 5/ - Probate Act of 1975. Article XI – Minors. URL: <https://law.justia.com/codes/illinois/chapter-755/act-755-ilcs-5/article-xi/>

іншому дорослому і не повертаються; батьки погоджуються на опіку або їх затримано, арештовано, вислано або депортовано з країни. Опіка припиняється автоматично, коли дитині виповнюється 18 років або у разі коли батьки дитини знов здатні піклуватися про неї. Опікунами дитини можуть бути призначені особи, як з-поміж близьких родичів дитини, так і сторонні. При призначенні законного опікуна суд має керуватися найкращими інтересами дитини.

Резервний опікун – це особа, яка бере на себе функції опікуна, коли один з батьків або законний опікун більше не можуть піклуватися про дитину (один з батьків або опікун захворів, помер або живе окремо від дитини протягом тривалого періоду). Законом передбачено право батьків або опікуна призначати резервного опікуна, яке оформлюється письмово відповідно до встановленої законом форми. Документ має бути підписаний і засвідчений не менш ніж двома повнолітніми особами й поданий для затвердження до суду. Батьки можуть призначити резервного опікуна у своєму заповіті. Резервний опікун не має жодних обов'язків або повноважень піклуватися про дитину, доки не станеться одна з таких подій: смерть батька або законного опікуна, нездатність батьків чи законних опікунів приймати або виконувати повсякденні рішення стосовно догляду за дитиною, а також затримання, арешт, депортація батька чи законного опікуна тощо. У разі настання одного з випадків, резервний опікун автоматично має повноваження діяти як повний опікун протягом 60 днів та звернутися до суду з клопотанням про встановлення повної опіки над дитиною або з проханням призначити іншу особу опікуном.

Відповідно до Закону батьки та опікуни дитини мають право призначити короткострокового опікуна неповнолітній дитині без дозволу суду. Цей вид опіки є обмеженим у часі та триває протягом одного року або менше. У письмовій угоді повинна бути вказана точна дата закінчення опіки. У разі, коли опіка почалася через те, що батьків затримали, заарештували, вислали або депортували з країни, її можна продовжити ще на один рік. У договорі також може бути зазначено, що опіка припиняється у разі настання певної події, наприклад – повернення батька з військової служби. Батьки або опікун можуть припинити короткострокову опіку в будь-який час, навіть до закінчення дати, зазначеної в письмовій угоді. Короткостроковий опікун призначається з-поміж родичів дитини або сторонніх осіб.

Згідно з законодавством, опіка може бути призначена: над неповнолітньою дитиною, окремо над майном дитини або спільно щодо дитини та майна, залежно від ситуації. Опікун дитини має широкі повноваження: приймати рішення щодо догляду за дитиною. Він несе відповідальність за фізичну опіку над дитиною і повинен забезпечити притулок, освіту та медичне обслуговування. Опікун може, якщо цього вимагає закон з огляду на вік дитини, дати згоду на шлюб, вступ до збройних сил і лікування. Повноваження опікуна майна дитини обмежуються виключно управлінням майном і фінансами дитини, яке здійснюється в її інтересах⁵⁶.

---

⁵⁶ Recent Changes to Illinois Guardianship Law 2024. URL: <https://www.oflaherty-law.com/learn-about-law/recent-changes-to-illinois-guardianship-law>

За даними правозастосовної практики, влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування до надання їм відповідного статусу, у більшості випадків здійснюється у формі виховання патронатними сім'ями або спорідненими родичами.

Висновки

Представництво дитини є невіддільною частиною батьківської відповідальності. Законодавство всіх досліджуваних держав містять положення відповідно до яких, батьки визнаються природними опікунами (законними представниками) дитини. Їхній обов'язок – захищати права та охоронювані законом інтереси дитини. У разі якщо дитина позбавлена природного захисту з боку батьків, їй має бути призначений законний опікун.

Опіка визнається формою захисту дитини, позбавленої батьківського піклування, і яка не може захистити свої права та інтереси особисто.

Аналіз законодавства держав-членів ЄС свідчить про те, що у порядку призначення законного представника дитини застосовується загальний підхід, відповідно до цивільно-правової доктрини.

Для визначення особи, яка може бути опікуном дитини, встановлюються чіткі критерії та підстави, що унеможливають призначення певних осіб опікунами. Законодавство окремих держав надає батькам право у певних випадках самостійно обирати опікуна, зазвичай серед близьких родичів дитини. Такі положення підкреслюють важливість відповідального підходу до вибору опікуна для неповнолітніх та спрямовані на забезпечення умов, за яких дитина почувається максимально захищеною (*Додаток 1*).

У законодавствах окремих держав передбачено, що опікуном дитини може бути призначено як фізичну, так і юридичну особу. У випадку їх відсутності, обов'язки опікуна можуть виконувати органи місцевого самоврядування (Естонія, Словаччина) або спеціально створена служба (Литва).

Результати моніторингу законодавства досліджуваних держав свідчать, що у судовому порядку призначається або змінюється законний представник дитини. Разом з тим, спостерігаються відмінні підходи. Наприклад, у Хорватії рішення про встановлення та про закінчення терміну опіки, а також про призначення та звільнення опікуна/опікунів приймає Хорватський інститут соціальної роботи. У законодавстві США батькам надається право призначити короткострокового опікуна неповнолітній дитині без дозволу суду шляхом укладання угоди.

Строки опіки, як правило, визначаються судом або встановлюються цивільним чи сімейним законодавством відповідно до обставин, за яких опіка більше не є необхідною. Опіка над неповнолітньою особою може розпочатися у будь-який момент, коли дитина залишається без батьківського піклування. Зазвичай, опіка триває до досягнення дитиною повноліття, тобто 18 років. Поширеними підставами для припинення опіки є такі випадки: один із батьків

набув/відновив батьківські права; смерть опікуна; шлюб неповнолітньої особи до досягнення повноліття тощо⁵⁷.

Цікавим є досвід США щодо можливості призначення короткострокового опікунства неповнолітній дитині. Цей вид опіки є обмеженим у часі і триває протягом одного року або менше. В угоді про призначення короткострокового опікуна може бути зазначено, що опіка припиняється у разі настання певної події.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

* Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.

⁵⁷ Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо врегулювання питання призначення опікуна дитині за законодавством держав-членів ЄС. Дослідницька служба Верховної Ради України. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32662.pdf>

Особи, які можуть бути законними представниками дитини

Законними представниками дитини в Естонії можуть бути:
батьки, опікун (фізична або юридична особа), усиновлювач, орган місцевого самоврядування

Законними представниками дитини в Литві можуть бути:
батьки, опікун (фізична особа), піклувальник, усиновлювач, спеціально призначений орган (Державна служба захисту прав дитини та усиновлення)

Законними представниками дитини в Латвії можуть бути:
батьки, опікун (фізична особа), дитячий будинок інтернатного типу, усиновлювач

Законними представниками дитини в Польщі можуть бути:
батьки (один із подружжя), опікун, куратор, учасники цивільного товариства, усиновлювач, спеціально призначений орган

Законними представниками дитини в Словаччині можуть бути:
батьки, опікун (фізична особа), спеціальний опікун, усиновлювач, орган місцевого самоврядування, орган соціального забезпечення

Законними представниками дитини в Хорватії можуть бути:
батьки, опікун (фізична особа), спеціальний опікун, усиновлювач, спеціально призначений орган (Хорватський інститут соціальної роботи)

Законними представниками дитини в Чехії можуть бути:
батьки, опікун (фізична особа), усиновлювач

Законними представниками дитини в США можуть бути:
батьки, опікун (фізична особа), усиновлювач